

ילמד ענוים דרכו - שנה א

עולם הבא (א)

הרב רן כלילי

בירור מחלוקת הראשונים מתי יהיה השכר הנפשי, והאם יהיה עם הגוף

1. דברי הרמב"ן¹ בשער הגמול:

א. הבדלת גן עדן מהעולם הבא:

צריכין אנו לבאר עניין השכר שיזכנו בעל הגמול אליו, והוא בדברי רבותינו ב' שמות: "גן עדן" ו"עולם הבא" (מלבד טובות העולם הזה, כגון ימות המשיח לחיים ותחיית המתים שבאותו זמן, שאין אנו מדברים עתה בהם). ותחילה נאמר, ששכר המצוות כולן והגמול הטוב שלהם דבר פשוט הוא מדברי רבותינו, **שהעיקר הגדול הוא חיי העוה"ב**. אבל השכר **הקודם** והוא מה שיגיע לאדם אחרי המוות והוא גן עדן... ומה השכר ועונש יש לנפשות בגן הזה? דבר זה עיקרו בתורה ופירושו מדברי סופרים, שגן עדן מצוי הוא בעוה"ז במקום ממקומות הארץ... אבל סוד העניין הזה, שהדברים כפולים: כי גן עדן וארבע נהרות ועץ החיים ועץ הדעת אשר נטע שם - לוחים, וכן הכרובים ולהט החרב המתהפכת, גם עלה התאנה והחגורות וכתנות העור - כולם כפשוטם וכמשמעם, אמת הדבר ויציב העניין, ולסוד מופלא כי הם כצוירי דבר להבין סוד עניין עמוק במשל... וצייר במקום ההוא הנכבד כל מעשה העולם העליון, **הוא עולם הנשמות בצויר גשמי...**

ב. עולם הבא הוא בזמן התחייה:

ועכשיו נחזור לשכר הגדול שהוא העולם הבא... העוה"ב הוא **עולם השכר לאותן שהקב"ה מחייה בתחיית המתים, ואינו על עולם הנשמות שקראנו אותו "גן עדן" אלא עולם התחייה הוא...** ודבר פשוט הוא בגמרא שתמצא בו במקומות רבים שהיו מזכירין רשעים בגיהנם, כגון עדת קרח וזולתם שבזמן הזה הם נדונין שם, ומזכירין לצדיקים שהם בגן עדן, ולא תמצא בשום מקום בגמרא שיאמרו על אחד מהן שהוא בן עולה"ב עכשיו, אלא שהוא "מזומן" לחיי העוה"ב... הא למדת שפטירתן מן העוה"ז לגן עדן היא, שהוא עולם הנשמות ואין פטירתן לעולם שקרוי "עוה"ב" אלא שהם מזומנים ועתידין לו. ואמרו בברכות (נ"ח:): "הרואה קברי ישראל מברך: אשר המית אתכם בדיו והוא עתיד להקים אתכם לעוה"ב בדיו, ברוך א"ה' מחייה המתים"...

ג. עוה"ב הוא גם עם גוף:

הרי נתבאר שהעוה"ב אינו עולם הנשמות אלא **עולם נברא קיים שיימצאו בו אנשי התחייה בגוף ונפש...**

¹ כן דעת רס"ג באמונות ודעות והיד רמ"ה (וכתב בתחילת פרק חלק: "שכן כתבו כל הגאונים בספריהם") והראב"ד בהשגות, והר"ש משנץ ורח"ק באור השם (מ"ג, כלל ד, פ"ד) ורע"ב בפירוש המשניות ורבנו דוד תלמיד הרמב"ן והרשב"א בחידושי אגדות (ב"ב, ע"ד:): והריטב"א (רה"ש ט"ז:).

דף מקורות

ונחזור בקצרה: כי שכר הנפשות וקיומם **בעולם הנשמות** נקרא לרבותינו "גן עדן", ופעמים קורין אותו "בני עליה" ו"ישיבה של מעלה", ואחרי כן יבואו ימי המשיח והוא מכלל העוה"ז, ובסופן יהא הדיון, **ותחיית המתים שהוא השכר הכולל הגוף והנפש**, והוא העיקר הגדול שהוא תקוות כל מקווה להקב"ה, והוא העוה"ב **שבו ישוב הגוף כמו בנפש**. והנפש תדבק בדעת עליון בהדבקה בגן עדן עולם הנשמות ותתעלה בהשגה גדולה ממנה ויהיה קיום הכל לעד ולנצח נצחים.

2. דרך השם לרמח"ל א, ג:

הנה אדם הראשון בעת יצירתו היה ממש באותו המצב שזכרנו עד הנה, דהיינו שהוא היה מורכב מן שני החלקים ההפכיים שאמרנו – שהם הנשמה והגוף, ובמציאות (=בעולם) היו שני העניינים – הטוב והרע, והוא עומד בשיקול ביניהם, להדבק במה שירצה מהם. והנה היה ראוי לו שיבחר בטוב, ויגביר נשמתו על גופו, ושכלו על חומר, ואז היה משתלם מיד, ונח בשלמות לנצח...

כיוון שחטא אדם הראשון נשתנו הדברים שינוי גדול: והוא כי הנה בתחילה היו בבריאה החסרונות שהיו, בשיעור מה שהיה מצטרך לשיהיה אדם הראשון במצב השיקול שזכרנו, ויהיה לו מקום להרוויח את השלמות ביגיע כפיו. אמנם ע"י חטאו נוספו ונתרבו חסרונות בעצמו של אדם ובבריאה כולה... **השתדלותו המצטרך עתה להגיע לשלמות יהיה כפול**: כי יצטרך תחילה שישבו האדם והעולם אל המצב שהיה בראשונה קודם החטא, ואחר כך שיתעלו מן המצב ההוא אל מצב השלמות שהיה ראוי לאדם שיתעלה.

ואולם מלבד זה, גזרה מידת דינו יתברך שמו, **שלא יוכלו האדם ולא העולם מעתה הגיע אל השלמות, עודה בצורה שנתקלקלה** – דהיינו הצורה שיש להם עכשיו, שבה נתרבה הרע, אלא יצטרך להם בהכרח עבור מעבר ההפסד – דהיינו המוות לאדם וההפסד לכל שאר ההווים שנתקלקלו עימו. ולא תוכל הנשמה לזכך את הגוף, אלא אחר שתצא ממנו בתחילה וימות הגוף ויפסד, ואז יחזור ויבנה בניין חדש, ותכנס בו הנשמה ותזככה. וכן העולם כולו יתחרב מצורתו של עתה, וישבו ויכנס בצורה אחרת ראויה לשלמות. ועל כן נגזר על האדם שימות ויחיה – והוא עניין תחיית המתים, ועל העולם שיחרב ויחודש – והוא עניין מה שאמרו חז"ל: "שתא אלפי שני הווי עלמא וחד חרוב, ולסוף אלף שנה הקב"ה חוזר ומחדש את עולמו"... והנה כל הזמן ההוא תשכונה הנשמות ההן במעלה ובתענוג מעיין מה שינתן להן אחר כך... ואמנם בצאת הנשמה מהגוף ולכתה אל עולם הנשמות הנה שם מתפשטת ומזדהרת בזהררה, כפי מה שראוי לה ע"פ מעשיה, ובמה שהיא משגת שם כל זמן היותה שם – מתחזקת ממה שנתחלשה בגוף... אכן בשובה בגוף אחר התחייה – לא תתמעט ולא תתעלם, אלא תכנס בכל זהררה ובכל כוחה, ואז מיד תזכך את הגוף ההוא זיכוך גדול... ואחר כך יתעלו שניהם עליונים כפי מה שראוי למי שהוא במדרגה ההיא.

3. הרשב"א בחידושי אגדות בבא בתרא עד, ב

ואף לויתן זכר ונקבה בראם... סירס את הזכר והרג את הנקבה ומלחם לצדיקים לעולם הבא... – אל תרחיק להיות לצדיקים לעולם הבא סעודות כפשטי הדברים... שאין התכלית להם ז"ל באותם הסעודות כוונת מאכל לבד למילוי הכרס ולהנאת הגרון... אלא שכבר נודע שבסיבת המאכל והמשתה **יתעוררו כוחות הגוף, ובהתעורר הכוחות הגופניים יתעוררו ויתחזקו ג"כ כוחות הנפש**... לפי שהמאכל והמשתה סיבות גדולות לשמחת הלב... ברבות השמחה יתחזק הכוח השכלי שיש בנפש... ואולי גם זה הייתה הכוונה בעניין יצחק אבינו ע"ה בבקשת המטעמים...

דף מקורות

מצורף לזה עוד מה שנהגה התורה במצוות הקורבנות וציוותה בהם **באכילת המזבח**... וידוע מסעודת אהרן גם מסעודת שמואל וכת בני הנביאים, שלא הייתה תכלית הכוונה בהן לתענוג המאכל... רק להמשיך הלב ולכוון המחשבה לידיעת המושכלות... ויורה עוד על זה אמרו בעניין יתרו: "לפני ה-לוהים"...

יתכן להיות הסעודות ההם לצדיקים בבשר ודגים – נבראו מששת ימי בראשית לתכלית הזו... ואפשר **שאותן המאכלים זכי הטבע** מאוד והוכנו מתחילת הבריאה **להיותם מרבים השכל בטבעם**, כעניין שכתוב: "ונחמד העץ להשכיל"... והנה ניתן המן בזמן שניתנה התורה ושנשפע שפע הנבואה על הדור ההוא... ועל כן אמרו ז"ל שהיה כולו נבלע באיברים, לומר שלא היה בו מן המותרות כלום שיטריד את השכל כלל...

אל תקשה עלינו ממה שאמרו ז"ל: "העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתייה..." לפי שאנו מאמינים שהעוה"ב יכנסו בו הצדיקים בגופותיהם ויהיו בו כעניין משה בסיני, ואם תרצה אמור כעניין אליהו וחנוך – שאמרו ז"ל **שנעשה בשרם לפיד אש!**... ואולי אותה סעודה המעותדת לצדיקים לעתיד לבוא **תהיה בסוף הזמן שונה בו עניין פעולות הגופניות כמאכל ומשתה**, ואחריה יתבטל מהם הניהוג ההוא ויהיו יושבים... ותהיה הסעודה ההיא כעין העצרת (=סעודת סיום)...

שיטת הרמב"ם שהעולם הבא הוא עולם הנשמות שאחר המוות:

4. הרמב"ם הלכות תשובה ח, ח

זה שקראו אותו חכמים העולם "הבא" לא מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אובד ואח"כ יבא אותו עולם, אין הדבר כן. אלא הרי הוא מצוי ועומד, שנאמר: "אשר צפנת ליראיך פעלת" וגו'. ולא קראוהו העולם "הבא" אלא מפני שאותן החיים באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ונפש, וזהו הנמצא לכל אדם בראשונה.

5. הרמב"ם שם, ב

העולם הבא אין בו גוף וגויה, אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת. הואיל ואין בו גויות – אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעוה"ז, ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה, כגון: ישיבה ועמידה ושינה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן. כך אמרו חכמים הראשונים: "העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיתה ונהניו מזיו השכינה." – הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתייה...

6. השגת הראב"ד על הרמב"ם שם

אמר אברהם: דברי האיש הזה בעיני קרובים למי שאומר "אין תחיית המתים לגופות אלא לנשמות בלבד". וחיי ראשי לא היה דעת חז"ל על זה, שהרי אמרו בכתובות: "עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהו, ק"ו מחיטה..." וכן מצוים לבניהו: "אל תקברוני בכלים לבנים ולא בשחורים שמא אזכה..." וכן אמרו בסנהדרין, שלא ישובו הצדיקים לעפר אלא עומדין בגוייתם, וכן אמרו: "במומם עומדין ומתרפאין" – וכל אלה מוכיחים כי בגוייתן עומדין חיים. אבל אפשר שהבורא ישים גוייתם חזקות ובריאות כגוית המלאכים וכגוית אליהו זכור לטוב, והיו העטרות כמשמען וכפשוטן ולא משל.

7. איגרת תחיית המתים עמ' שנ"ו ועמ' שס"ז:

ואמנם אשר נכחיש אותו, ואנחנו מתנקים אל ה' ממנו - הוא המאמר ב"שלא תשוב הנפש לגוף לעולם, ושלא יתכן היותו" - שזאת ההכחשה מביאה להכחשת הנפלאות כולן, והכחשת המופת - כפירה בעיקר ויציאה מן הדת...

וכבר ביארנו במורה נבוכים כשדברנו בחידוש העולם, שעם אמונת חידוש העולם - יתחייב בהכרח שיהיו המופתים כולם אפשריים, ולזה תהיה גם כן תחיית המתים אפשרית.

8. הרמב"ן בשער הגמול:

והנה יאמין (הרמב"ם) שתחיית המתים שהוא עיקר מעיקרי התורה, הכוונה בו שתשוב הנפש לגוף ברצון הבורא, ויצאו הנשמות מן העולם הבא וישובו לגוף בימי התחייה, ויתעדנו האנשים ההם הזוכים בטובת העולם הזה בימות המשיח ויזכו למעלה עליונה ממעלתם הראשונה. אבל אחרי כן יגזור הרב ז"ל מיתה על המשיח ועל דורו ויהיו נפשותיהן בטוב העולם הבא בלא גוף, כמו שהיו מתחילה (אך) במעלה גדולה ממנה - שזכו לה במצוות שעשו בזמן התחייה, וזה יתקיים להם לנצח.

9. אור השם בביאור תכלית התחייה:

ולפי שהתכלית המשותף לכל הניסים והנפלאות הוא, להקנות אמונה אמיתית לכופרים, ולקבוע אותה בלב המחזיקים בה, הוא מבואר בנס הכולל הזה, המשותף לאומתנו ולזולתנו משאר האומות, שהוא ראוי שיחזק האמונה בלב המחזיקין בתכלית החיזוק, ויקנה אותה בלב הפוסחים והכופרים. כי בראותם והגידם לבנים ובנים לאבותם, איך עברו בהיפרד נפשם מהגוף - המחזיקים באמונה האמיתית יקבעו אותה הם בלבבם ולב בניהם בתכלית החוזק. והכופרים בה יאמינו מבלתי שישאר להם ספק... וזהו אצלי אומר: "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". וזה, שהתחייה תהיה אם בבנים אם באבות. אם בבנים - שימותו קודם האבות...

10. חידושי הר"ן, תחילת פרק חלק:

וזו היא מחלוקת ישנה, תלוי באשלי רברבי, וממדרשי רבותינו ז"ל והגדות החלוקות בעניין זה, זו עם זו.